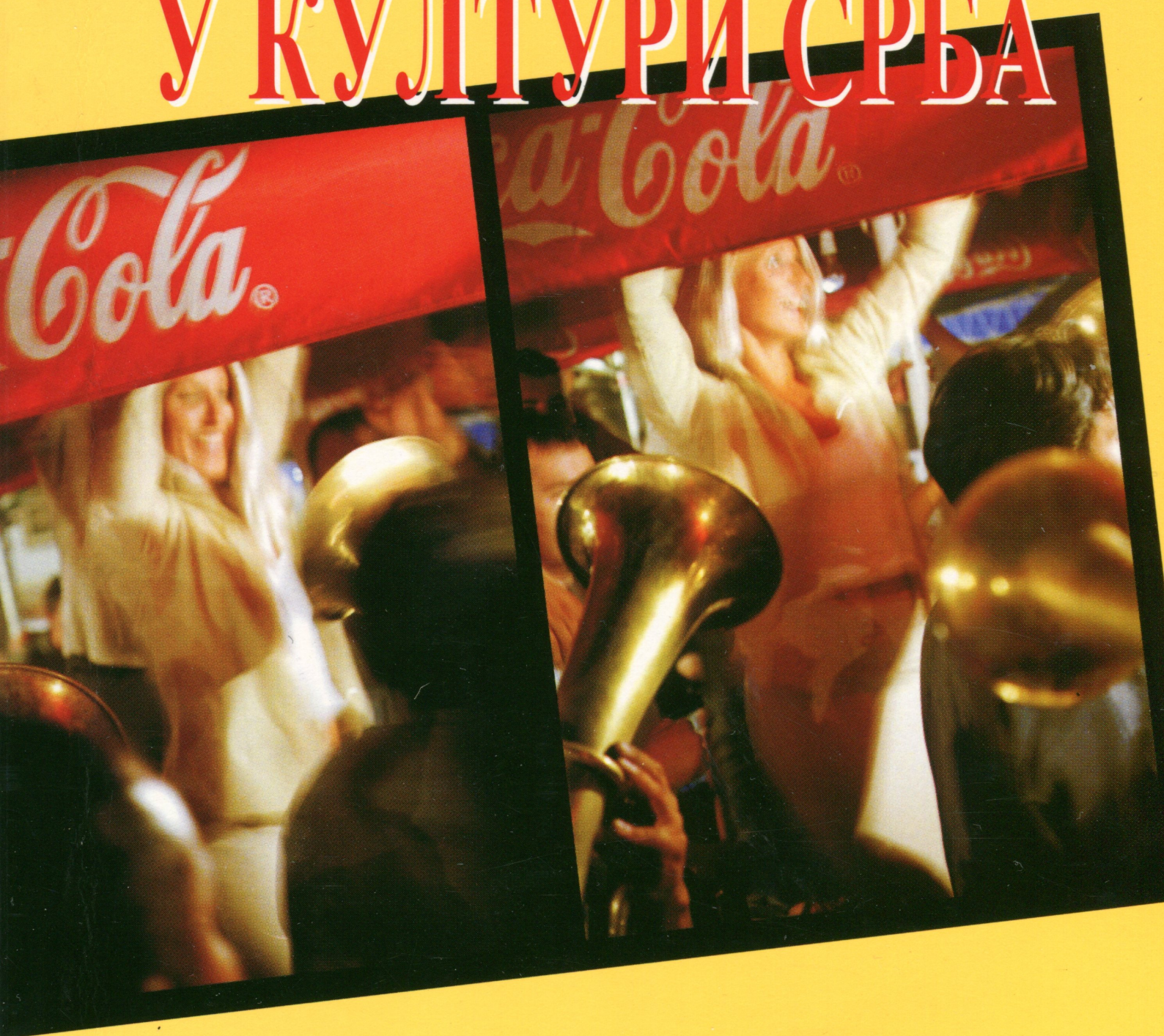

ТРАДИЦИОНАЛНО
И САВРЕМЕНО
У КУЛТУРИ СРБА

ISBN 86-7587-027-2

ТРАДИЦИОНАЛНО И САВРЕМЕНО
У КУЛТУРИ СРБА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

ETHNOGRAPHICAL INSTITUTE

SPECIAL EDITIONS

Volume 49

THE TRADITIONAL AND THE
CONTEMPORARY IN THE
CULTURE OF THE SERBS

Editor
Dragana Radojičić

BEOGRAD 2003

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Књига 49

ТРАДИЦИОНАЛНО
И САВРЕМЕНО
У КУЛТУРИ СРБА

Уредник

Драгана Радојичић

БЕОГРАД 2003

Издавач
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 35/III, Београд, тел. 636–804

За издавача
Драгана Радојичић

Редакција:
Гојко Суботић, Радост Иванова, Драгана Радојичић, Бојан Жикић,
Ласта Ђаповић, Софија Милорадовић, Миљана Радовановић,
Мирослава Лукић-Крстановић

Рецензент
Дописни члан САНУ
Војислав Становчић

Секретар редакције
Марија Ђокић

Лектор
Софија Милорадовић

Превод на енглески
Душко Едиет

Коректор
Слободанка Предејевић

Фотোগрафија на корици
Милутин Лабудовић

Технички уредник
Давор Палчић
palcic@eunet.yu

Штампа
ЧИГОЈА ШТАМПА
Београд, Студентски трг 13
chigoja@eunet.yu
www.chigoja.co.yu

Тираж
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава Министарства
за науку, технологије и развој Републике Србије

Примљено на XI седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној 7. октобра 2003. године на основу рецензије дописног члана
САНУ Војислава Становчића

Садржај

<i>Драгана Радојичић</i> : Уводно излагање у вези са Пројектима МНТР РС; Научни скуп: Традиционално и савремено у култури Срба	7
<i>Душан Бандић</i> : Верски идентитет савремених Срба	13
<i>Лидија Радуловић</i> : „Учење вери“ — конструкција родних идентитета путем популаризације православне теолошке литературе	25
<i>Милина Ивановић-Баришић</i> : Годишњи обичаји у подавалским селима.	47
<i>Ивица Тодоровић</i> : Проблематика ритуала литијског опхода у светлу новијих истраживања	61
<i>Весна Вучинић-Нешковић</i> : Прослава Божића на полуострву Луштица у Боки Которској.	73
<i>Сенка Ковач</i> : Порукe предлагача нових државних празника Србије.	101
<i>Зорица Дивац</i> : Врачање у североисточној Србији	111
<i>Ласија Ђајковић</i> : Проблематика смрти у тужбалицама	123
<i>Милош Миленковић</i> : Антропологија као мултикултурна пропедеутика у Србији	133
<i>Драгана Анђонијевић</i> : Симболичка употреба ликова Карађорђа и кнеза Милоша у политичким збивањима у Србији у последњој деценији XX века	149
<i>Илдико Ердеи</i> : Потрошња и идентитети у савременој Србији — народне представе о богатству и сиромаштву.	173
<i>Гордана Горуновић</i> : Просторно-физичке и друштвене карактеристике панчевачког насеља Миса Виногради	197
<i>Мирослава Лукић-Крстићановић</i> : Спектакл и друштво — проучавање музичких манифестација у Србији	221
<i>Мирослава Малешевић</i> : Има ли нација на планети Рибок? — локални идентитет насупротив глобалном међу младима у Србији.	237

<i>Јадранка Ђорђевић</i> : Прилог проучавању наследно-својинских односа у другој половини XX века — на примеру Враћа и околине	259
<i>Десанка Николић</i> : Концепција и оквири монографских проучавања ариљског краја — претходно саопштење . . .	269
<i>Младена Прелић</i> : Етнички идентитет — проблеми теоријског одређења	275
<i>Бојан Жикић</i> : Конструкција идентитета у дуалној етнокултурној заједници — Бечеј и околина	287
<i>Мирослав Нишкановић</i> : Приступ етнолошком проучавању Срба у Бањалуци крајем XIX и почетком XX века (1878–1918). .	303
<i>Саша Недељковић</i> : Етноантрополошке дилеме у више димензија — пример Египћана у Београду	309
<i>Александра Павићевић</i> : Срби у Грчкој — прилог проучавању националног идентитета нових емиграната	329
<i>Мирјана Павловић</i> : Етнички идентитет Срба у Темишвару . . .	339
<i>Гордана Благојевић</i> : Обичаји животног циклуса верника српских православних парохија у Калифорнији	349

Гордана БЛАГОЈЕВИЋ
Етнографски институт САНУ, Београд

ОБИЧАЈИ ЖИВОТНОГ ЦИКЛУСА ВЕРНИКА СРПСКИХ ПРАВОСЛАВНИХ ПАРОХИЈА У КАЛИФОРНИЈИ*¹

На обичаје животног циклуса (крштење, венчање, изостанак брачности — монаштво, погребни обичаји) Срба у Калифорнији у великој мери је утицао амерички начин живота. Обред крштења одраслих особа обавља се или у цркви у импровизованим крстионицама, или у базенима који се налазе у склопу приватних кућа и у комплексима апартмана. Венчања у цркви су веома ретка, а половину од укупног броја чине етнички хетерогени бракови. Венчања су углавном суботом, а претходи им „генерална проба“ у цркви, на којој учесници увежбавају чин венчања. На погребне обичаје су утицали амерички закони, почевши од „улепшавања“ покојника, преко термина за сахрану, па до висине надгробног споменика. Америчко монаштво у склопу СПЦ у Калифорнији доприноси ширењу култа српских светитеља. Американизација верника утиче на, условно речено, „американизацију“ обредно-религијске праксе.

Кључне речи: српске парохије — Калифорнија — американизација — обредно-религијска пракса.

Рад је настао на основу сопствених теренских истраживања у Калифорнији у периоду од августа до краја новембра 2000. године. Податке сам добила комбинованом методом посматрања са

* Овај прилог је резултат рада на пројекту бр. 2157, *Традиционална култура Срба — системи предсјава, обреда и социјалне институције*, који је у целости финансиран од МНТР РС.

¹ Овај рад представља прилагођено поглавље магистарске тезе исте ауторке (одбрањен 2002. године), која се налази у Библиотеци Филозофског факултета у Београду под насловом *Обредно-религијска пракса и етничкој верника српских православних парохија у Калифорнији*.

учествовањем и интервјуом, као и слободним разговором. На упитник је одговорило 97 особа. Истраживања су обављена у заједницама: светог Саве у Цексону (Северна Калифорнија), светог Саве у Сан Габријелу и у храму светог Саве на Српском гробљу у Лос Анђелесу, светог Стефана Првовенчаног — Симона монаха у Алхамбри, свете Петке у Сан Маркосу, Рођења Пресвете Богородице у Оринц Каунтију, Зачећа светог Јована Крститеља у Сан Франциску, као и са једним бројем испитаника из других парохија. Истраживање је обухватило и мушки општежитељни манастир светог Германа Аљаског у Платини као и женски општежитељни манастир светог Пајсија Величковског у Аризони.

Први већи миграторни таласи српског становништва почели су да насељавају Калифорнију од периода „златне грознице“ средином XIX века, и трају све до данас.

Српске православне парохије су једина места на којима се може континуирано пратити живот наших исељеника и њихових потомака у Калифорнији. У прво време било је веома мало наших свештеника, тако да су се српски верници удруживали са Грцима, Русима, Сиријцима, стварајући етнички мешовите парохије. Временом су и по својој жељи, а и по савету руског свештенства које није разумело наше народне обичаје, формирали српске православне парохије и црквено-школске општине (ЦШО). Религија као један од симбола етничитета долази до изражаја у случају када су остали елементи, нпр. језик, занемарени, као што је то случај у испитиваној популацији.

На основу података из матичних књига парохије светог Саве у Сан Габријелу утврдила сам да је у периоду од 1914. до 2000. године највећи број увођења у матичне књиге умрлих (601), затим крштених (441), а најмање је венчаних (126).

Крштење

Крштењем особа започиње свој живот у Цркви. У испитаним парохијама заступљен је педобаптизам, тј. крштавање мале деце, а крштавају се и одрасле особе, посебно у случају веропрелаза. Према подацима из горе наведених матичних књига, прва крштења од 1914. године обављана су у дому родитеља. Једна испитаница друге генерације крштена је као дете, али из финансиј-

ских разлога нико други од деце у тој породици није крштен — отац никад није успео да прикупи довољно новца и да поново позове свештеника. Из тог разлога људи су често чекали да им се роди планирани број деце, па су затим звали свештеника да крсти сву децу одједном. Сам обред обавља се или у цркви — у крстионицама, или у импровизованим крстионицама за одрасле (у ту сврху може да послужи и велико пластично буре), или у базенима који се налазе у склопу приватних кућа или комплекса апартмана за становање. У већини случајева крштавана особа се или потпуно облије водом или се *погружи* у воду. Крштење се често врши у току Литургије, као што је то пракса у парохији светог Стефана Првовенчаног, а новокрштени се одмах причешћују. У случају када је крштавани старија особа, он чита Апостол, а када се крштава дете, читају родитељи или кумови. Забележила сам крштење одрасле особе у парохији Рођења Пресвете Богородице, која је у току Литургије потпуно *погружена* у воду у импровизованој крстионици. Од педесетих година XX века до 2000. године у парохији светог Саве у Сан Габријелу 37% крштења обављено је у дому крштаваног. У истој парохији крштавана деца су у знатном проценту (41%) из грађанских бракова.

Имена наших исељеника су се током времена мењала, од најраспрострањенијих српских имена уписиваних ћирилицом почетком XX века, до двојних имена на енглеском језику. Понекад детету дају име по оцу, чак и у случају када је дете женско — нпр. Вида, а отац је Видо. Дете је могло да добије име и по куму, па је тако 1948. године кум Ранко дао кумчету своје име. Име које дете добије на крштењу и грађанско име често имају исто почетно слово или су слична по звучности: Ксенија-Ksintija, Варвара-Barbara, Љиљана-Linda, Милосава-Mildred, Крстиња-Christina. Понекад се ради о преводу имена: Славка-Gloria. Почетком XX века кумовске везе биле су јако изражене, водило се рачуна да кум буде из „истог краја“. Од четрдесетих година XX века кум није заједнички за сву децу у једној породици. Окумљавање више није на ускоетничкој основи. У том периоду појављују се прве куме. Од шездесетих година XX века појављује се кумовски пар за једно дете.

Веропрелази подразумевају прелазе у православље особа које су припадале различитим конфесијама. У православље пре-

лазе римокатолици пореклом из наших крајева, као и Американци. Конвертити траже корене хришћанства, сматрају да су конфесије којима су припадали постале превише либералне. Парохије се разликују по броју конвертита који улазе у њихов састав. Према подацима из протокола веропрелаза парохије светог Саве у Сан Габријелу и Лос Анђелесу, у периоду од 1971. до 2000. године, у православље је прешло 30 особа. У парохији светог Стефана Првовенчаног само у току 2000. године обављено је 21 крштење — веропрелаз, „Conversion to Orthodoxy“.²

У вези са рођењем детета је и прихватање неких америчких обичаја, као што је „baby shower“, приликом којег пријатељице трудници поклањају ствари за још нерођено дете.³ Бабине у обичајима се ретко срећу, јер рођака или нема или су веома удаљени.

Венчање

Породични живот код најранијих досељеника, копача злата, скоро да и није постојао. Жена је било иначе мало и наши људи већ тада су склапали етнички хетерогене бракове претежно са: Хрватицама, Францускињама, Иркињама и Хиспаноамериканкама, тако да су њихова деца одгајана као римокатолици. Из протокола венчаних лосанђелеске парохије добила сам податке да је већ у периоду од 1914. до 1921. године било етнички хетерогених бракова, као и другобрачних. Први уведени брак био је мешовит: 1914. године венчали су се Личанин старости двадест две године и двадесетпетогодишња Сиријка, римокатолкиња. Кумови су им били Личанин и Хрватица. Венчања у цркви су веома ретка и има доста америчких утицаја. Према подацима из матичних књига венчаних лосанђелеске парохије светог Саве, у другој половини XX века годишње је у просеку обављано по једно-два венчања. Половину од укупног броја чине етнички хете-

² *The Cathedral Messenger*, Paschal issue, march-april, Alhambra, California, 2001, 2.

³ О томе видети и код: М. Павловић, *Срби у Чикагу — Проблем етничког идентитета*, Београд, 1990, 75; М. Лукић-Крстановић, *Срби у Канади — животи и симболи идентитета*, Београд, 1992, 108.

рогени бракови. Често долази до склапања бракова између ревносних парохијана — певача у црквеним хорovima. Родитељи Срби сматрају да је битно да супружници буду истог етничког порекла, јер је то како веле „начин да се очува традиција и обичаји“. У пракси се међутим показало да често долази до развода бракова који су склопљени ради очувања традиције.

Наши исељеници прихватили су амерички обичај „брајдл шауер“ (*bridal shower* обредно „туширање“ невесте) који се организује пре венчања.⁴ Свештеници младенцима предлажу да чин венчања буде у склопу недељне Литургије, међутим, сами младенци траже други термин, обично суботу поподне, јер им то више одговара ради свадбеног весеља. Пре венчања, у четвртак, организује се „генерална проба“ у цркви, на којој младенци, кумови и остали учесници увежбавају чин венчања. Прихваћен је амерички обичај да на венчању у цркви поред кумова постоји пратња састављена од 6–8 најбољих младиних пријатељица, обучених у исте хаљине, у улози „деверуша“ и исти број младића, у истим оделима, у улози „девера“. Сватови улазе у цркву према старосној структури, и то прво младожењина, а затим младина родбина. Сватове увек ките рузмарином. Деверуше и девери улазе у паровима. Девојке иду са леве стране, а младићи са десне. Обично је присутна и једна девојчица која баца латице цвећа. Испитаници су се венчавали углавном у српским парохијама, али има и изузетака. У току истраживања, у јесен 2000. године, у парохији Рођења Пресвете Богородице, која нема цркву, свештеник је обавио венчање у храму светог Апостола Павла који припада Грчкој Православној Цркви у Ирвајну. Млада је Српкиња, а младожења је пореклом Шкотланђанин који је примио православље — свадбено одело му је било килт.

Тридесетих година XX века важило је правило да се венчања обављају до 12 часова. Сватови су се затим разилазили и увече су се опет састајали. Често долази до неспоразума када новодошли Срби организују свадбено весеље у црквеној сали. Према америчким прописима, храна на столовима сме да стоји најдуже

⁴ О томе видети и код: М. Павловић, *Срби у Чикагу — Проблем етничког идентитета*, Београд, 1990, 76; М. Лукић-Крстановић, *Срби у Канади — животи и симболи идентитета*, Београд, 1992, 108.

45 минута, а затим је склањају да се не би покварила. Према истим прописима, свадбено весеље може да траје до 23 часа. То често изазива негодовање код новодошлих младенаца. Сватови се веселе играјући коло уз новокомпоновану народну музику. Обично је присутан и тамбурашки оркестар.

Погребни обичаји

Услед неповољних услова рада и опасних послова којима су се бавили наши први исељеници у Америци нису достигали старост коју су достигали људи у домовини. Често су страдали у рудницима. У Цексону сам пронашла натпис на надгробном споменику који сведочи о томе: Никола С. Вукаловић из Херцеговине је „погинуво у мину“. Реч „мину“ потиче од енглеске речи „mine“, што значи рудник.

Протокол умрлих при лосанђелеској парохији цркве светог Саве пружа податке од 1914. године за коју има 7 увођења. У том периоду умирала су деца до годину дана старости од дифтерије, „потуре“, „воде у мозгу“. Од 6 уведених одраслих особа само је једна жена, из Боке Которске. Умрла је од водене болести у 52. години живота. Од преосталих 5 особа мушког пола, 4 су нежење/старости од 23 до 37 година, а један је умро у 56. години оставивши за собом жену у Боки Которској. Узроци смрти су тифус, сушица или несрећни случај (једна особа је изгорела). За наредну, 1915. годину, има 9 увођења. Од тога су тројица нежење из Херцеговине — старости од 19 до 30 година. Двојица су умрли од сушице, а један од лудила. Забележено је да у старом крају остављају родитеље.

Само мањи број верника практиковао је свете тајне исповести и причешћа пред смрт. Покојника сахрањују на обичном градском гробљу, или на неком од српских гробаља којих у Калифорнији има три: у Цексону, Сан Франциску и Лос Анђелесу. На погребне обичаје умногоме су утицали амерички закони, почевши од уређивања покојника, преко термина за сахрану, па до висине надгробног споменика. Многи запослени људи не могу да дођу на саму сахрану, тако да се опело обавља дан пре сахране, у вечерњим часовима. Тело покојника, које је увек изложено у отвореном ковчегу, претходно се подвргава посебном третману.

ну „улепшавања“. Кремирању се ретко прибегава, углавном у случају када покојника желе да сахране у отаџбини, јер добијање потребне дозволе за изношење тела покојника из Америке изискује велику процедуру са властима и комисијама. Урну једног покојника су, на пример, пренели у Мостар да би је ставили у гроб његове кћерке. Други разлог за кремирање је сиромаштво, када сродници не могу да подмире трошкове сахране. У случају када се православни хришћанин кремира мимо своје воље, свештеник му може одржати опело пре кремирања, али не у крематорију, већ или у цркви (капели) или у дому или над урном са пепелом на месту где је постављена. Ако је спаљен по својој жељи, опело се не врши.⁵ Верници из парохије Рођења Пресвете Богородице у Оринџ Каунтију су, да би спречили кремирање супруга једне парохијанке, прикупили средства за трошкове сахране коју удовица није могла да плати.

Гробљанским прописима регулисано је да се гроб украшава само свежим цвећем. Цигани пореклом из Србије — парохијани цркве светог Саве у Сан Габријелу спремају „циганску даћу“. Од свештеника су тражили да им пронађе човека који личи на њиховог оца. Приредили су гозбу са доста хране и пића. На челу стола седео је човек у улози покојника, претходно обучен у ново, специјално за ту прилику купљено одело. На поклон је добио позлаћени тањир и кашику.

Наши исељеници истичу да је код нас, у односу на Американце, развијеније старање за покојнике у смислу уређивања и посећивања гроба.

Монаштво

Иако је од самог формирања епархије у Калифорнији истичан значај монаштва за Цркву, до формирања нашег манастира у овом делу САД није дошло. Наши исељеници мигрирали су претежно из економских разлога, а монаштво подразумева завет *несишцања*. У јесен 2000. године у састав СПЦ у Калифорнији ушли су женски општежителни манастир светог Пајсија Ве-

⁵ Патријарх Павле, *Сјав српске Православне Цркве њрема кремирању њених верника; Ујојреба венаца на сахрани*, Београд, 2002, 19.

личковског, мушки општежитељни манастир светог Германа Аљаског, као и три скита, од којих се један налази у Калифорнији, а друга два су на Аљасци. Монаси и монахиње су Американци, нису ни пореклом Срби, али показују велику приврженост српској етничкој заједници и доприносе ширењу култа српских светитеља. Монахиње су инсистирале да црква у њиховом манастиру буде посвећена светој Анастасији Српској, мајци светог Саве. У матици не постоји ниједна црква посвећена овој светитељки. Игуманија овог манастира је држала низ предавања на скуповима наших жена. Монаси пишу о страдању Срба на Косову. Комуникацијом са верницима ови монаси у српске православне парохије преносе елементе руске обредно-религијске праксе.

Закључак

У обичајима животног циклуса верника српских православних парохија у Калифорнији примећују се утицаји америчке средине, тј. већинског римокатоличког и протестантског окружења, али и тежња ка изворном православном предању. Амерички утицаји су на пример: двојна имена, имена по оцу, кум и кума за једно дете, кумови у неким случајевима нису православни — „baby shower“, „генерална проба“ венчања у цркви, „bridal shower“, „деверуше“ и „девери“, „улепшавања“ покојника, одређена висина надгробног споменика и сл. Изворно православна пракса је погружавање крштаваног у воду, крштавање и венчавање у Литургији, причешћивање новокрштеног и младенаца, некремирање покојника.

Наши исељеници мигрирали су претежно из економских разлога, па како монаштво подразумева завет нестицања, основали су брачне заједнице или су били самци, односно нежење. И на ове последње утицао је „амерички“ начин живота — самци су имали своје породице у „старом крају“, којима се никад нису вратили, док други нису ступали у брак не налазећи блиску особу у културолошком смислу.

Американизација верника неминовно утиче на, условно речено, „американизацију“ обредно-религијске праксе, али истовремено и сваки нови талас исељеника из матице оставља свој печат.

Gordana BLAGOJEVIĆ

LIFE CYCLE FOLKWAYS OF SERBS IN CALIFORNIA

The life cycle folkways (baptism, wedding, monasticism, funeral rites) of the Serbs in California have to a considerable extent been influenced by the American way of life. The ceremony of baptising adults is carried out either in church or in improvised baptistries, or in pools within private homes or condominiums. Weddings in church are extremely rare, and half of their total number is for heterogeneous marriages. The weddings in most cases take place on Saturdays and are preceded by a “dress-rehearsal” in church, where the participants practice the wedding arrangements. The funeral rites have been affected by the US laws, from the “beautification” of the deceased, to funeral time-schedule, to tombstone height. American monasticism within the framework of the Serbian Orthodox Church contributes to the spreading of the Serbian saints worship. The americanization of the people of faith is shaping, so to speak, the “americanization” of the ritual-religious practices.